

Ribe Gråbrødrekloster

Af Jakob Kieffer-Olsen

1. Indledning

I foråret og sommeren 1993 fandt en af Danmarks større byudgravninger sted i Ribe. Ca. 800 m² blev det til med kulturlag dækkende perioden fra o. 1100 og fremad.¹ En øst-vestgående vej delte området i to og krydsede i feltets vestlige del en nord-sydgående vej. Begge disse veje har været i funktion igennem hele middelalderen. Mod nord var de ældste bebyggelseslag overlejret af begravelser fra en kirkegård, mens de mod syd blev overlejret af gråbrødrenes kirke og kloster, se fig. 1. Og det er netop nogle overvejelser i forbindelse med kirke og kloster, der er emne for denne artikel.

Udgravningen dækkede ca. 14 m af klosterkirkens midtparti efterladende såvel den østlige som den vestlige del af bygningen urørt. Syd for kirken fandtes bygningsrester fra en ca. 2 m bred korsgang, der på et tidspunkt erstattedes af en ca. 4 m bred korsgang (indvendige mål). Af østfløjen blev stort set intet udgravet, men både selve bygningen og den tilhørende korsgang konstateredes. Det viste sig, at hele bygningen på et tidspunkt er blevet revet ned, fundamenterne udskiftet, og en ny bygning rejst. Alle klosterets ældre fundamenter er konstrueret ved, at man har gravet grøfter gennem kulturlagene ned til undergrundssandet, hvorefter disse grøfter er blevet fyldt op med sand, der må formodes at være komprimeret ved hjælp af frost, vand og/eller

stampning. Klosters yngre fundamenter bestod af en blanding af teglbrokker, kalk og jord som regel lagt lagvist.

2. Beliggenhed

Før udgravningen kendtes klosterets nøjagtige beliggenhed ikke. Man vidste fra Ribe bys jordebog, at byen i 1450'erne havde »en ghadhe, som ligger northen Gra Brødher kircky«.² Ganske vist var denne gade forsvundet før 1800, men den blev påvist arkæologisk i 1902,³ så dens placering var sikker. Men man kendte ikke afstanden fra gaden til Gråbrødrenes kirke. At denne ikke var større end 3-4 m var en overraskelse, idet den korte afstand gjorde, at klosters kirkegård ikke kunne ligge umiddelbart nord for kirken og dermed modsat klosterets øvrige bygninger – en planløsning man ellers ser så tit.

Gråbrødreklosterets størrelse og dermed det areal, som bygningerne optog, er delvist beskrevet i skriftlige kilder. Klosteret nedlægges i 1537, hvor Kongen beordrer kirken nedrevet med den begrundelse, at den ligger for tæt på Riberhus. 6. maj 1542 giver han brev på et af klosters stenhuse til sin »vundarts«⁴ Ruprecht Geisspuscher. Huset ligger nord-syd og er 58 alen langt. Han får også det vest for liggende stykke jord og gårdsrum, der er 82 alen bredt, og hvis nord-sydlig udstrækning er 52 alen – altså 6 alen kortere end stenhuset selv. I 1559 får vi at

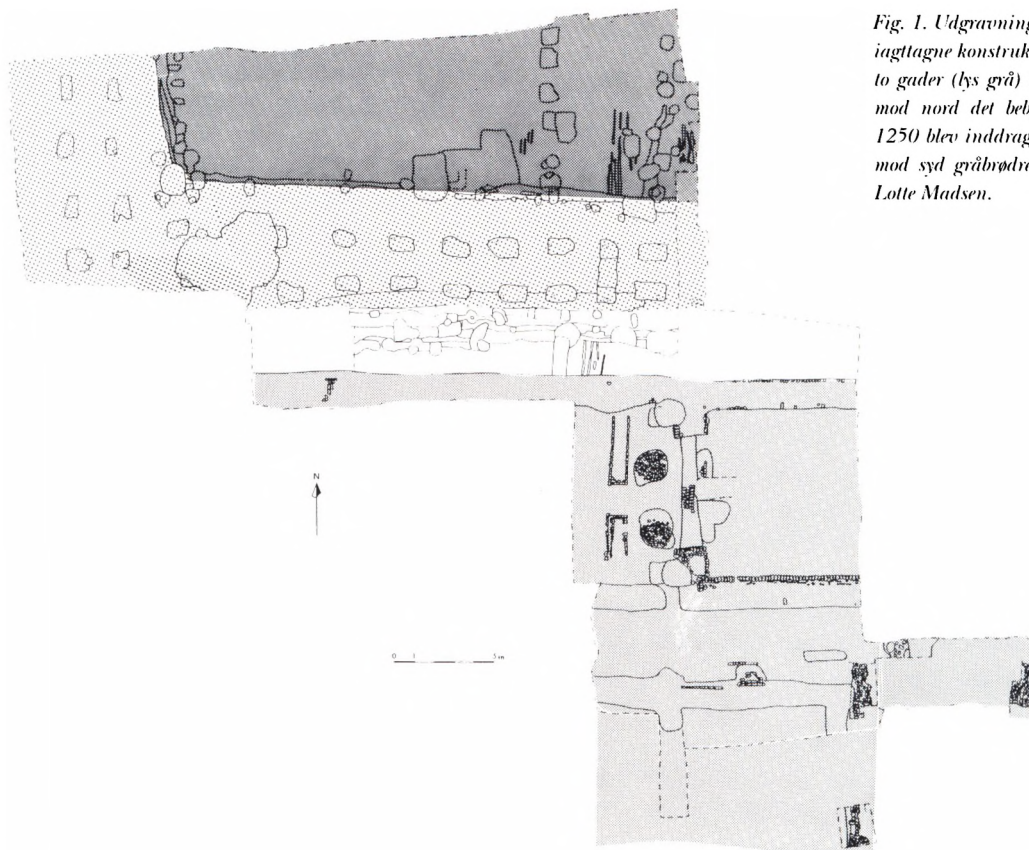

Fig. 1. Udgravningsplan (1993) med en del af de iagttagne konstruktioner: I midten og mod vest de to gader (lys grå) i en tidlig-middelalderlig fase, mod nord det bebyggelsesområde, der kort efter 1250 blev inddraget til kirkegård (mørk grå), og mod syd gråbrødrenes kirke og kloster. Tegning: Lotte Madsen.

vide, at Ruprecht – efter kongens tilladelse – har sat et gærde nord for sit hus og dermed indhegnet det areal, hvor gråbrødrenes kirke tidligere havde stået. Imidlertid er gærdet kommet for nær på vejen, og indhegner dermed mere end de 18 alen, som kongens brev lyder på.¹

Med disse mål forsøgte Ingrid Nielsen⁵ at rekonstruere en del af klostrets proportioner, se fig. 2. Udgravningerne samt yderligere skriftlige kilder kan nu korrigere og udbygge denne rekonstruktion, se

fig. 3. De 18 alen svarer til ca. 10,3 m,⁶ hvilket omtrent er kirkens bredde,⁷ dog fraregnet den søndre korsgang. Og man må formode, at de 6 alen svarende til ca. 3,4 m, som grundstykket er mindre end bygningen, næppe har ligget mod nord men snarere mod syd, hvor det kan have hørt med til sydfløjen.

Kirkens samlede længde anslås til ca. 42 m, idet den nord-sydgående gade giver grænsen mod vest (se nedenfor), og korets østlige afslutning forventes stort set at ligge ud for østfløjens østmur.⁸ Grund-

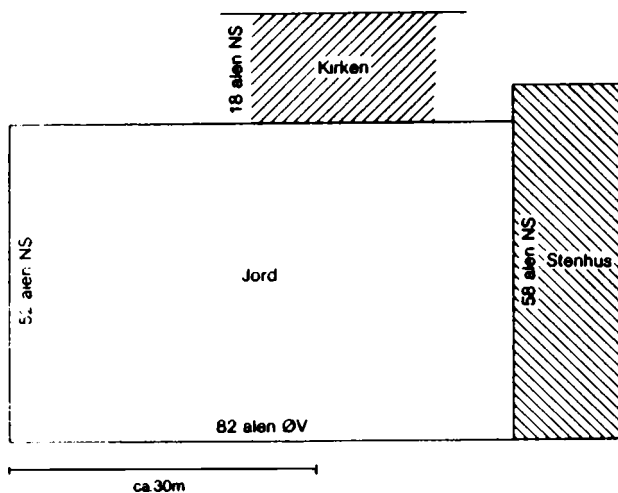

Fig. 2. Ingrid Nielsens rekonstruktion fra 1985 af proportionerne for en del af gråbrødreklosteret ud fra målangivelser fra 1542 og 1559.³⁷

stykket, som Ruprecht fik sammen med østfløjen, strækker sig imidlertid 82 alen, svarende til ca. 46,7 m, vest på fra østfløjen, og grundstykket, hvor kirken har stået, angives til 80 alen svarende til ca. 45,6 m.⁹ Det første må derfor også omfatte mindst såvel – den formodede – vestfløjs areal som den nord-sydgående vej, mens det andet kunne nøjes med at strække sig indtil vejen.

Forklaringen findes i et mageskifte mellem Ribe By og Gråbrødreklosteret d. 16. januar 1507.¹⁰ Her får byen syv bebyggede grunde liggende øst og syd for selve klosteret, mens gråbrødrene til gengæld får et af byens stræder liggende »westhen wet wor closter i lenghe fraa thet wester wor kyrkess hörne aff nordhen oc i syndhen tyl Nis degns hwss ...« samt en toft. Klosteret forpligter sig til at sætte en port i hver sin ende af strædet, så det kunne benyttes i tilfælde af krig eller brand. Det må være dette strædes nord-

lige fortsættelse, som er blevet udgravet, og hvis sydlige del hører med til Ruprecht's grundstykke.

Ovenfor er nævnt to af klosterets bygninger. En tredje får Ruprecht af kongen 21. december 1555: »En wor och Kronens jord mett itt stenhus liggendes udi wor Kiøpstad ribe nest ophil forne mester Rubberts hus och strecker sig i lengen udi vester fraa thet hus hand nu i boer xxv alne och udi bredden emellem forne mester Rubbertz indelugte gaard och abbildhaffue xxj alne med Riber maal«, dog med det forbehold, at den brønd, der ligger udenfor stenhuset, skal blive ved magt menig mand til bedste.¹¹ Der må være tale om klosterets sydfløj. Generelt taler det ovenfor nævnte mageskifte fra 1507 om, at noget jord strækker sig »fraa wor closters gard oc vd tyl gadhen«,¹² og vi kan vel formode, at klosterbygningerne har udgjort et firelænget lukket anlæg.

Det kan imidlertid have været større endnu. I to mindre undersøgelser direkte syd for klosteret men inde på det område, der i middelalderen tilhørte gråbrødreklosteret, er der konstateret sandfundamenter af den type, som klosterbygningerne har stået på. I det ene tilfælde påvistes et øst-vestgående fundament liggende ca. 75 m syd for klosterkirken, i det andet antydes et nord-sydgående fundament liggende i forlængelse af den formodede vestfløj.¹³ Den mindst usandsynlige forklaring på disse fundamenter er, at de stammer fra klosteret. Der kunne i så fald være tale om (dele af) en klostergård nummer to, som gråbrødrene havde det f.eks. i Odense,¹⁴ se fig. 4.

3. 'Kor og skib'

De udgravede 14 m af klosterkirkens midtparti delte sig klart i to områder: et østligt og et vestligt, og mellem disse to har der sandsynligvis i hele kirkens leve-

tid været et skel, se fig. 5. Man er begyndt med at udlægge den østlige dels fundamenter (A), idet der sås et tydeligt skel mellem sandfyldet i den østlige og den vestlige dels (B) fundamenter. Kirken var planlagt længere, og man har derfor ikke opført en vestmur, kun lavet to mindre fremspring fra ydermurene ind i kirkerummet. Desuden har man, sandsynligvis for at sikre sin bygning, bygget et par støttepiller på disse fremsprings vestsider (A). Der kan på nuværende tidspunkt ikke siges noget om, hvor stor aldersforskellen mellem øst- og vestdel er.

I kirkens levetid er der gang på gang lavet bygningsmæssige ændringer i området ved skellet mellem øst og vest. Den arkæologiske bearbejdning er endnu ikke så langt fremme, at udviklingen for alvor kan beskrives og dateres, men de enkelte elementer er klare, se fig. 5. To store pillefundamenter af kampesten og teglstensbrokker (C) har ødelagt det oprindelige østpartis hjørnefremspring og støttepiller. Et tværgående fundament af teglstensbrokker (D) har lukket mellemrummet mellem hjørnefremspringene. På fundamentet fandtes et rulskifte (trin?) og en opbygning, der kunne være de nederste dele af et alterfundament. Øst for dette var der to mindre ikke særligt dybe L-formede fundamenter af teglstensbrokker (E). To store pillefundamenter af teglstensbrokker forsynet med en trykfod af kampesten (F) fandtes vest for skellet. Endnu længere mod vest sås to teglstenskasser (G) uden rigtigt fundament; gulvet vestfra støder dels op til kasserne og ligger dels i et lavere niveau end gulvet østfra.

Dette skel mellem øst og vest må også være skellet mellem kor og skib. Disse to bygningsdele bliver, såfremt antagelserne om kirkens længde er korrekte, henholdsvis 17 og 27 m lange. Dette er ikke over-

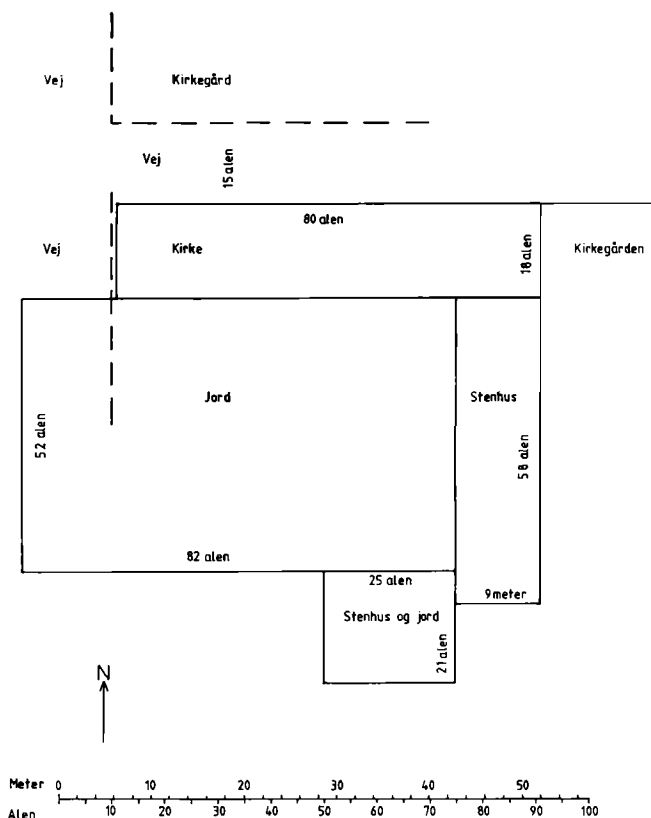

Fig. 3. Forsøg på rekonstruktion af proportionerne for dele af gråbrødreklosteret og dets omgivelser ud fra såvel skriftlige kilder som udgravningen 1993. Det er forudsat, at kirkens østmur flugter med østfløjens ditto, at østfløjens bredde var 9 m som sortebrødreklosterets østfløj, og at østfløjens korsgang blev nedrevet før overdragelsen 1542. Hvis det sidste ikke var tilfældet, skal østfløjen gøres 2 m bredere, og kirkegrundstykket skal forskydes 2 m mod øst. Afstanden mellem gråbrødrenes kirke og den nord for liggende kirkegårdsmur var 8-9 m alt efter murenes placering på fundamenterne. På denne rekonstruktion er afstanden afsat som 15 alen svarende til 8,6 m, idet Ruprecht i 1542 bliver pålagt, at "Gaden skal være 15 Alen bred tvært for samme Hus og indtil Adelgaden, som gaar imod Domkirken...".²⁸

raskende; koret er i forhold til skibet lidt længere end koret i Odense, men til gengæld kortere end korene i Svendborg, Horsens og Ystad.¹⁵

4. Kirken, byggetempo og -faser

I de tidligere publicerede artikler om udgravningen er der ikke udtrykt tvivl om dateringen af kirkens ældste fase. Vi ved, at gråbrødrene kom til Ribe i 1232; vi ved, at de fik en grund med det samme, og mener at vide, at den lå ved Horstov; vi ved, at de fik betalt en stor del af deres bygningsomkostninger af en kannik; og vi ved, at kirken blev indviet af biskop Tyge af Ribe i 1280 – 48 år efter munkene kom til byen, og samtidig fastlagde han på hvilken dag i året, at klosteret i fremtiden skulle fejre denne indvielse. Et byggeprojekt, der kan have strakt sig over 48 år, er således blevet skitseret ud fra de skriftlige kilder.¹⁶

Imidlertid er et ganske tilsvarende sæt af kilder om gråbrødrenes kirke i Lund blevet tolket helt anderledes. Munkene kommer til denne by 1238/39,

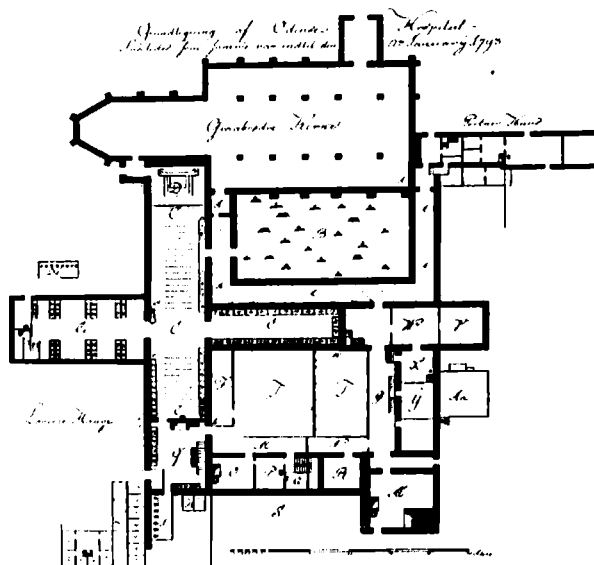

Fig. 4. Plan over Odense Gråbrødre kloster i 1793, nord er nedad! Dette kloster havde to klostergårde, som det også kan have været tilfældet i Ribe. Efter Lorenzen 1914 s. 62.

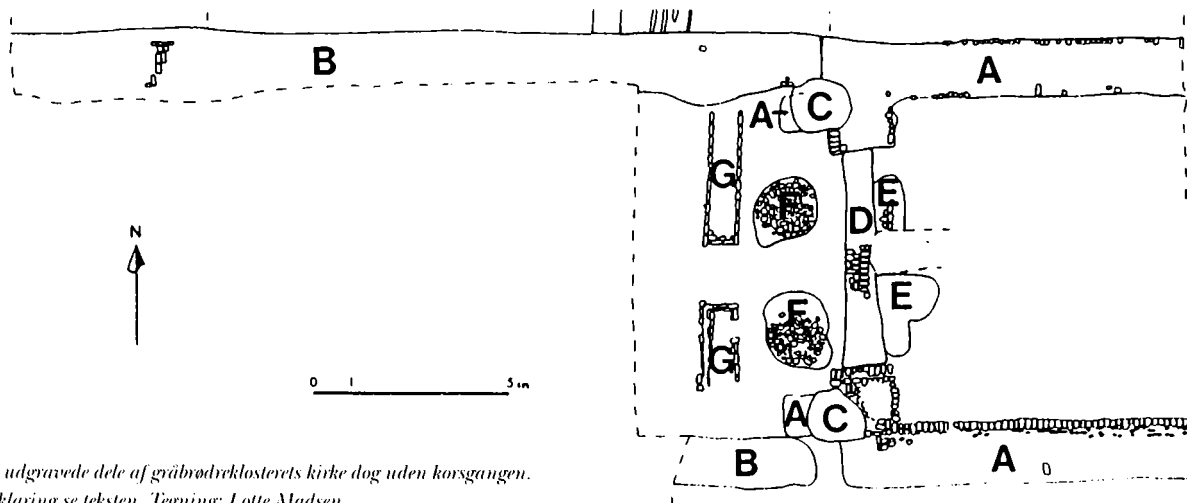

Fig. 5. De udgravede dele af gråbrødre klosterets kirke dog uden korskangen. For en forklaring se teksten. Tegning: Lotte Madsen.

og højalteret og to sidealtre indvies 37-38 år efter i 1276 af biskop Tyge af Aarhus. Efter de nyeste udgravninger i 1992 har Peter Carelli taget bygningshistorien op igen, og kirkebyggeriet dateres på følgende måde: »Men når började klosterkyrkan byggas? En rimlig hypotes är att kyrkan var den första byggnad som uppfördes i klosteret. Kyrkan bör således ha stått färdig någon gång i början av 1240-talet«, og indvielsen i 1276 kommer efter en række om- og tilbygninger.¹⁷

Klostrenes bygningshistorie bygger således ikke alene på de skriftlige og arkæologiske kilder, men i langt højere grad på vores forudopfattelser af, hvordan tingene har hængt sammen, og hvad der i datiden var rimeligt, og hvad værre er: kun sjældent overvejes disse 'fordomme'. I de to her behandlede eksempler fra gråbrødrenes kirkebyggeri i henholdsvis Ribe og Lund, er det (mindst) to forudfastlagte opfattelser, der har været stærkt bestemmende for tolkningerne. Den første, der har være udslagsgivende i Ribe, er, at man fra starten bygger en blivende og ordentlig kirke, at et sådant byggeri tager tid,¹⁸ og at det er denne kirkes indvielse, munkene efter 1280 skal fejre hvert år. Den anden, der har været udslagsgivende i Lund, er, at munkene ikke kunne klare sig uden kirke i op mod 40 år, og at man derfor har bygget med det samme og hurtigt. Opfattelserne har været bestemmende for tolkningerne af de skriftlige kilder, og for så vidt også af de arkæologiske, for jeg tror ikke, at vi i Ribe kan datere nøjagtigt nok, eller at udgravningen er dækkende nok til at afgøre, om kirkebygningen har stået (delvist) færdig allerede o. 1240 eller først o. 1280. Og jeg vil også tro, at udgravningerne i Lund kunne tolkes således, at de passede med et kirkebyggeri frem til 1276.

De to forudopfattelser er ikke nødvendigvis i

modstrid med hinanden, og ingen af de to tolkninger er nødvendigvis forkerte. Man kan forestille sig en række forskellige måder, hvorved man i datiden har løst problemet med at få en kirkebygning. I den forbindelse er Øm Klosters krønike god at få forstand af.¹⁹ Efter at et munkesamfund blev udsendt fra Vitskøl, bosatte de sig – efter at have afslået at slå sig ned i Sabro – i Sminge. Senere flyttede de til Veng, hvor de overtog et benediktinerkloster, så til Kalvø, hvor de ligeledes overtog et benediktinerkloster, og til sidst til Øm. I Veng og på Kalvø fandtes eksisterende kirkebygninger, i hvilke de kirkelige handlinger umiddelbart kunne foregå, indtil munkene måtte have bygget deres egen blivende kirke. Også i Sminge og Sabro kan der have eksisteret kirkebygninger, men om munkenes eventuelle adgang til disse nævnes der intet.²⁰ I Øm hører vi ikke noget om nogen eksisterende kirke, men den kendte kirke er først indviet i 1257 – 85 år efter munkene kom til Øm, og indtil da anvendte man 'den gamle kirke', der ikke kendes arkæologisk. Vi ved ikke, om denne gamle kirke allerede eksisterede ved munkenenes ankomst til Øm, om munkene byggede den som en midlertidig kirke, eller om de byggede den ud fra en forventning om, at det skulle være den blivende kirke.

Det er ikke kun i Danmark, at vi kan finde oplysninger, der kan indgå i disse overvejelser. I Lincoln i England står en bygning kaldet »Greyfriars«, der dateres til kort efter 1237. Gråbrødrene kom til byen 6 år før i 1231, så det tyder på et rimeligt hurtigt byggeri. »Greyfriars« er blevet tolket som klosterets første kirke men også som en hospitalsbygning. Tilhængerne af kirketeorien mener, at bygningen blev ombygget til at rumme hospitals- og måske (mere priva-

te) kirkefunktioner efter ca. 1270, og at en ny stor kirke kan være blevet bygget længere mod nord på gråbrødrenes grund. Dette skal ses i lyset af, at gråbrødrene i England generelt udvidede deres kirker i anden halvdel af 1200-årene.²¹

Også i Tyskland kan hentes oplysninger af interesse. I Rostock står en stor del af gråbrødrenes kloster og kirke stadig. Netop i disse år pågår en restaurering, og samtidige arkæologiske undersøgelser har givet ny viden om kirkens bygningshistorie.²² Kirkens skib – en firefags hallekirke på over 30 meters længde – er bygget i tidliggotisk stil og dateres til perioden 1240-1260, idet et kirkebyggeri af denne størrelse menes at have taget 10-30 år under forudsætning af, at der ikke opstod økonomiske problemer.²³ Kirkens kor er en senromansk kirke, der dateres til 1. tredjedel af 1200-tallet.²⁴ Efter midten af 1200-tallet fungerede denne ældre kirke som kor, og i 1300-tallet blev den stærkt ombygget. Det vides ikke nøjagtigt, hvornår gråbrødrene kom til Rostock, men tidspunktet må ligge mellem 1221 og 1243. Om gråbrødrene overtog den første kirke ved deres ankomst, eller om den er bygget som deres klosterkirke, kan ikke afgøres.²⁵

Vender vi os igen mod Danmark, er overleveringerne om gråbrødreklosterenes stiftelsesår og indvielsesår så sparsomme, at der kun er få at sammenligne med. Udover Ribe og Lund er der gråbrødreklosteret i Ribes naboby, Tønder. Det blev stiftet i 1238, og kirken blev indviet af biskop Gunner i 1247, altså 9 år efter.²⁶ I Kalundborg stiftes klosteret i 1237 eller kort tid efter, men kirken indvies først 42 år efter i 1279. »Danmarks Kirker« daterer imidlertid kor og apsis til 1200-årenes anden fjerdedel og mener, at kirkeindvielsen »gælder snarere den fuldførte kirke

efter skibets tilføjelse«.²⁷ I Svendborg er klosteret stiftet 1236, o. 1250 begyndte byggeriet af kirken eller i hvert fald et kor, i 1267 nævnes gråbrødrenes kirke, og i 1361 indviedes en ny- og ombygget kirkebygning.²⁸

Eksempler på tiggermunkeklostres overtagelse af eksisterende kirker findes også på dansk område. Bedst kendt er nok, at sortebrødreklosteret i Århus overtog byens tidligere domkirke.²⁹ Fra skriftlige kilder kendes kapeller givet til gråbrødrene ved stiftelsen af klostre i Kolding (1288), Nykøbing Falster (1419), Helsingør (1420) og Malmø (1419),³⁰ men selvfølgelig uden at det direkte vides, om munkene har anvendt disse kirkebygninger. Ved arkæologiske undersøgelser er det konstateret, at klosteret i Aalborg sandsynligvis har overtaget en ældre kirke.³¹ I en række tilfælde – og med en til vished grænsende sandsynlighed også flere endnu – har klostrene altså overtaget eksisterende kirkebygninger. Det modsatte er straks vanskeligere at bevise. Hvis kirkestedet er flyttet i forbindelse med etableringen af en 'rigtig' klosterkirke, kan det ikke ses ved arkæologiske undersøgelser under den senere kirke, ligesom en arkæologisk konstatering af den tidlige kirke tolkningsmæssigt kan være vanskelig at knytte til et (nærved liggende?) kloster. Og hvis den tidlige kirke har været et kapel uden begravelsesret, kan det være vanskeligt at påvise arkæologisk.

På ovenstående baggrund må det forventes, at gråbrødreklostrene meget hurtigt har bygget sig en kirke, hvis de ikke overtog en eksisterende. Om eller tilbygninger allerede i løbet af anden halvdel af 1200-tallet er nok rimelig almindelige. Dette gælder nok også gråbrødrene i Ribe, der må have haft en kirke før 1280. Denne opfattelse havde Kinch allerede i 1869: »Ordenens Kloster i Ribe må allerede

langt tidligere have haft en Kirke; men denne må enten have været for uanselig og er derfor bleven ombygget, eller snarere er den bleven ødelagt ved en af de store Ildebrande 1271 og 1272«. ³² Kinch peger her på begge muligheder: enten ligger der i området en nu ukendt kirkebygning, der har tjent gråbrødrene i deres første år, hvad enten de selv har bygget/indrettet den eller overtaget en fungerende kirke, eller også er gråbrødrenes ældste kirke den østre del af den nu fundne kirke. I 1280 har man i så fald enten indviet et nybygget skib eller genindviet kirken efter en ombygning.

5. Den nordre kirkegård

Endnu et vigtigt spørgsmål til Ribe Gråbrødreklosters historie stod ubesvaret efter udgravningen i 1993: Tilhørte den fundne kirkegård nord for den øst-vestgående vej, se fig. 6., klosteret eller Skt. Clemens Kirke? ³³ Gravlægningen på stedet synes påbegyndt kort efter 1250 og ophørt igen inden 1400.

I 1542 opgives gråbrødreklosterets kirkegård at ligge 'tvært fra' østfløjen, og i 1544 køber en ribeborger et stykke af kirkegårdens sydlige afgrænsningsmur, der ligger ind mod hans egen jord. ³⁴ Klostersets kirkegård må derfor ved reformationen have ligget øst for klosteret ud mod den nuværende Korsbrødregade, og der er ingen grund til at antage, at den tidligere har ligget andet steds.

Ca. 40 m nord for vejen lå Skt. Clemens – en af byens ældst kendte sognekirker. Den er nævnt allerede 1145 og nedlægges ved reformationen. Denne tidsramme stemmer ikke med dateringen af det udgravede stykke kirkegård. Og hvis Skt. Clemens kirkegård strækker sig så langt mod syd, må den dække et uventet stort areal. Imidlertid er der i 1910 konstateret begravelse ved byggeriet af de to villaer, der nu

ligger mellem Skt. Clemens Kirke og den øst-vestgående vej, så der må formodes at være kirkegård på hele arealet.

Hvis de udgravne begravelse ikke tilhører Skt. Clemens Kirke, skal der ligge en ukendt kirke mellem Skt. Clemens og Gråbrødre Kloster. Avisomtalen af begravelse under de to villaer slutter med følgende afsnit: »Endelig fremgaar det ogsaa, at man efter Kirkens Forsvinden (JKO: Skt. Clemens) har ryddet Pladsen paa den ejendommelige Maade, at man har gravet nogle store Gruber eller Render og fyldt dem med Murgrus, Kalk og lignende fra Kirken og derefter planeret det hele med den opkastede Muld«. ³⁵ Disse 'Gruber eller Render' må ud fra vores nuværende viden være nedbrudte murforløb eller fundamenter, og der må derfor have stået mindst én men sandsynligvis flere mure på arealet mellem Skt. Clemens og den øst-vestgående vej. Dette kan passe med iagttagelsen af et tufstens-vedbrydningslag, der lå ind over en del af den nordøstlige del af den udgravede kirkegård.

Hvis der ikke gemmer sig en ukendt kirke på området, tilhørte den delvist undersøgte kirkegård sandsynligvis Skt. Clemens men altså næppe gråbrødrene.

6. Afslutning

Arbejdet med Ribe Gråbrødreklosters historie ud fra de arkæologiske undersøgelser i 1993 skal til at gå igang. Vi håber at gennemføre bearbejdningen og den endelige publicering i løbet af de næste år. Men dermed er arbejdet med klosteret ikke slut. Mange væsentlige oplysninger gemmer sig i de områder, der endnu ikke er undersøgt, og kommende udgravninger – måske allerede i 1996 ³⁶ – vil kunne kaste nyt lys over historien. Alligevel må vi idag kunne skrive

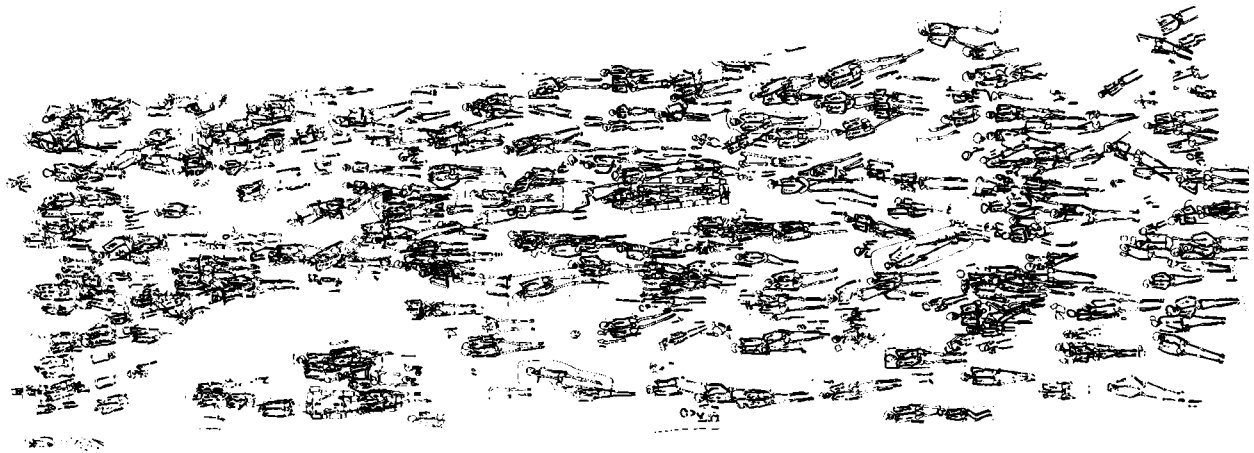

Fig. 6. På det udgravede areal af kirkegården nord for gråbrødrenes kirke konstateredes 429 grave. Tegning: Tenna R. Kristensen.

den del af historien, som vi kender. Ved at samle alle eksisterende oplysninger, ved at sammenligne og hente viden fra kollegers arbejde med andre klostre, og ved så vidt muligt at 'fjerne fordomme' fra vores forestillingsverden, vil det være muligt at komme ganske tæt på dele af Ribe Gråbrødrekloster.

Noter

1. Se Jantzen, Kieffer-Olsen & Madsen 1994 og Jantzen, Kieffer-Olsen & Madsen 1995 for omtaler af udgravningen.
2. Nielsen 1979 s. 14, s. 61.
3. Nielsen 1985 s. 90. Den antikvariske Samling i Ribe, sag nr. 1M77D.
4. Kinch 1869 s. 539-540.
5. Nielsen 1985 s. 66-67.
6. De anvendte alen-mål må, som det opgives i en enkelt af de i artiklen citerede kilder, være Ribe-alen. Disse har jeg imidlertid ikke fundet omtalt i litteraturen, se f.eks. Degn 1981 II s. 35. Jeg går derfor ud fra, at en Ribe-alen svarer til en jysk alen, som tilsyneladende har været ca. 57 cm, se Rasmussen 1956 sp. 74 og Rasmussen 1975 s. 56.
7. Den måler ca. 11 m udvendigt.
8. Når kirkens længde anslås til ca. 42 m, er det ud fra to forudsætninger. Den første at kirkens vestende ligger i samme afstand fra den nord-syd gående vej som kirkens nordmur ligger fra den øst-vest gående vej (in casu 3-4 m). For det andet at klosterets østfløj uden korsgang havde samme bredde – 9 m – som Sortebrødreklosterets, se Græbe 1978 s. 49.
9. Rigsarkivet, Danske Kancelli B, register på alle lande 1553-1558, fol. 343. Uddrag findes i Kancelliets Brevbøger 5/1-1555.
10. Kinch 1869 s. 427-428. Mageskiftet er trykt i Thorup 1833 s. 18-19.
11. Rigsarkivet, Danske Kancelli B, register på alle lande 1553-1558, fol. 363b-364. Uddrag findes i Kancelliets Brevbøger 21/12-1555.
12. Thorup 1833 s. 18-19.
13. ASR 1095 og ASR 1165.
14. Lorenzen 1914 s. 62.
15. Lorenzen 1914 s. 63, s. 72, s. 48, s. 107.
16. Denne tolkning findes også i den nyere litteraturs behandlin-

- ger af klosterets historie, se f.eks. Danmarks Kirker, Ribe Amt s. 846 og Nielsen 1985 s. 66.
17. Carelli 1993, citatet s. 18.
  18. Et ud fra bygningsarkæologiske iagttagelser beskrevet eksempel herpå, er Holme kirke på Fyn, se Hædersdal 1990 og Varming 1991.
  19. Øm Klosters krønike.
  20. Sabro Kirke er romansk, se Danmarks Kirker, Århus Amt. s. 1866, mens den nu forsvundne kirke i Sminge vel ud fra de skriftlige kilder dateres til efter Øm-munkenes tilstedeværelse, se Danmarks Kirker, Århus Amt, s. 3314-3316, dateringen note 11.
  21. Wilford 1994, Martin 1936.
  22. Schäfer & Schäfer 1994.
  23. Schäfer & Schäfer 1994 s. 158, fra Conrad 1990 s. 44-45.
  24. Denne datering hviler på en lübsk teglstens kronologi, der daterer munkesten med en højde på o. 10 cm til perioden o. 1200, se Schäfer & Schäfer 1994 s. 163-164 og Gläser 1989 s. 24-29.
  25. Schäfer & Schäfer 1994 s. 164-165.
  26. Lindbæk 1914 s. 107.
  27. Danmarks Kirker, Holbæk Amt s. 3327, s. 3332 med citatet.
  28. Krongaard Kristensen 1994 s. 11, 99-100.
  29. Danmarks Kirker, Århus Amt s. 1004.
  30. Lorenzen 1914 s. 32, s. 77, s. 100, s. 119.
  31. Venligst meddelt af Jens Nielsen, Ålborg Historiske Museum.
  32. Kinch 1869 s. 92.
  33. For diskussion af kirkegården, se Jantzen, Kieffer-Olsen & Madsen 1994 s. 32-33.
  34. Landsarkivet i Viborg, Ribe bys arkiv 22/5-1544 (nr. 312).
  35. Ribe Stiftstidende 19/2-1910.
  36. Udgravninger påbegyndt ultimo juli 1996 (ASR 1165) under korrekturlæsningen af denne artikel styrker formodningen om en klostergård nummer to, idet fundamenter, der kan hidrøre fra dennes sydvestre hjørne, er frilagte.
  37. Nielsen 1985 s. 66-67.
  38. Danske Kancelliregistranter s. 220.
- Litteratur**
- Carelli, Peter: Gräbrödernas klosterkyrka i Lund – en arkeologisk byggnadshistorik I: ale Historisk tidsskrift for Skåneland. Nr. 3 1993. S. 11-22.
- Conrad, Dietrich: Kirchenbau im Mittelalter. Leipzig 1990. Danmarks Kirker. 1933ff.
- Danske Kancelliregistranter 1535-50. Kr. Erslev & W. Møllerup (udg.). 1881-82.
- Dejn, Ole: Rig og fattig i Ribe. 1981.
- Gläser, Manfred: Archäologische und Baugeschichtliche untersuchungen im St. Johanniskloster zu Lübeck. Auswertung der Befunde und Funde. I: Lübecker Schriften zur Archäologie und Kulturgeschichte. Bd. 16 1989. S. 9-120.
- Græbe, Henrik: Ribe Skt. Catharinae kloster. 1978.
- Hædersdal, Ebbe: Holme Klosterkirke. I: Bygningsarkæologiske Studier 1990. S. 7-32.
- Jantzen, Connie, Jakob Kieffer-Olsen & Per Kristian Madsen: De små brødres hus i Ribe. I: Mark og Montre 1994. S. 26-36.
- Jantzen, Connie, Jakob Kieffer-Olsen & Per Kristian Madsen: De små brødre. I: Skalk 1995. Nr. 2. S. 11-16.
- Kancelliets Brevbøger 1551 – . 1885ff.
- Kinch, J.: Ribe Bys Historie og Beskrivelse indtil Reformationen. 1869.
- Krongaard Kristensen, Hans: The Franciscan Friary of Svendborg. 1994.
- Lindbæk, Johs.: De danske Franciskanerklostre. 1914.
- Lorenzen, Vilh.: De danske Franciskanerklostres Bygningshistorie. 1914.
- Martin, A. R.: The Greyfriars of Lincoln. I: The Archaeological Journal. Vol. XCII 1935 (1936). S. 42-63.
- Nielsen, Ingrid: Ribe bys jordebog. 1979.
- Nielsen, Ingrid: Middelalderbyen Ribe. 1985.
- Rasmussen, Poul: Alen. I: Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder bd. I, 1956. Sp. 71-74.
- Rasmussen, Poul: Mål og vægt. 1975.
- Schäfer, Heiko & Cathrin Schäfer: Die St. Katharinenkirche zu Rostock. I: Bodendenkmalpflege in Mecklenburg-Vorpommern. Jahrbuch 1993 (1994). S. 141-169.
- Thorup, P. N.: Efterretninger angaaende Byen Ribe udgivne som Indbydelsesskrift til den offentlige Examen i Ribe-Cathedral-skole 1833. Ribe 1833.
- Varming, Jens Chr.: Holme Klosterkirke. I: Bygningsarkæologiske Studier 1991. S. 7-12.
- Wilford, John: Lincoln Greyfriars: Retrospect and Prospect. I: Lincoln Archaeology. No 6 1993-1994 (1994). S. 38-40.
- Øm Klosters Krønike. Oversat af Jørgen Olrik. Optryk 1968.